

de la *fe*, de la *pàtria* o de l'*amor* tradicionals, són pastats amb l'altisonància, el castellanisme i el complex romanticoarcaïtzant» dels Jocs Florals (XURIGUERA 2015: 78).

Caldrà esperar fins als anys 80 per trobar nous estudis dedicats a la Renaixença a les Terres de Ponent, ara a càrrec de Josep Borrell. Darrerament aquesta qüestió torna a estar d'actualitat gràcies al Dr. Quintí Casals, que ha reinterpretat el moviment des d'un punt de vista progressista (CASALS 2013). En aquest context, el nou llibre de Punctum representa un pas més en la consolidació i divulgació de la historiografia ponentina i, pel que fa a la catalana, vindica la dimensió que assoleix la Renaixença més enllà de la Ciutat Comtal.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPS (2004): Josep Camps, *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura*, tesi doctoral, Bellaterra.
- CASALS (2013): Quintí Casals, *Modernització i Renaixença a la Lleida del segle XIX*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, Pagès editors; «El Fil d'Ariadna», 60.
- VILA (2011): Montserrat Vilà, «Aportació de l'Occident català a l'obra de la Renaixença, L' (1936)». En línia a: <http://www.catedramariustorres.udl.cat/espaimt/directori/item.php?acr_item=xurrapor&opcio=obra&tipus=lo> [Consulta: 6-5-2017]

MARFANY, Joan-Lluís: *Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la Renaixença*, Barcelona: Edicions 62, 2017.

JOSEP MURGADES
Universitat de Barcelona
murgades@ub.edu

There is nothing so practical as a good theory

Kurt Lewin (citat per Rafael Lluís Ninyoles a *Conflicte lingüístic valencià*, 1969: p. [5], 110-111)

La provocativa gràcia d'aquest llibre de Marfany és que es presta, com a mínim, a un doble interessat malentès. Entre els partidaris de causes, en principi, diametralment oposades, per bé que unànimes en els essencialismes respectius. L'una, la dels ceballuts nostrats. L'altra, la dels combregants en l'«Espanya eterna» (l'expressió és feta servir pel mateix Marfany: ps. 622, 858).

Cabria llavors recordar, als primers, des de l'obvietat més palmària, que l'autor escriu i publica la seva obra / les seves obres *à thèse* en la llengua del

país* —a risc de no ser llegit, ni tan sols afigurat, pels universals parlants de la dels (diuen) *quinientos millones*. Als segons, n'hi ha prou de fer-los avinent que encara és hora que surti entre ells qui faci una revisió tan fonamentadament autocrítica de la trajectòria de llur *imperial* història —almenys pel que fa a la relació d'aquesta amb altres de, si bé no tan galdoses, no per això menys persistents (a recordar aquí com definia Louis Snyder el 1954 el sempre esmunyedís concepte de nació: un model persistent, però no necessàriament permanent, de comportament; veg. Ferran Archilés, ed., *La persistència de la nació. Estudis sobre nacionalisme*, Catarroja: Editorial Afers, 2015).

Els supòsits de què parteix Marfany són els propis del materialisme històric més evolucionat. On es concep allò esdevenint al llarg del flux temporal en tant que construcció social i, en bona mesura, en tant que resultant de la invenció que, sincrònicament i amb posterioritat, se'n fa. A les antípodes, doncs, d'una concepció nacionalista convençuda de la immutable presència d'unes suposades realitats preexistents (p. 23), teleològicament orientades (ps. 12, 294), sovint des del providencialisme (ps. 673-675), a l'afirmació de certes essències immanents, soteriològicament prometedores (cabria afegir pel nostre compte) de la parusia corresponent.

Això comporta, aplicat al període cronològic estudiat per Marfany, qüestionar-se nocions com la de «decadència» (p. 585) i, encara més especialment, no cal dir, la de «renaixença» (p. 395). Cosa que el nostre autor fa, des de la solidesa d'un positivisme inapel·lable, a còpia de llegir i d'interpretar una quantitat ingent de vària i múltiple documentació (a remarcar la probitat intel·lectual de què fa gala Marfany en aquest procedir, que no para de remetre tot sovint a les fonts documentals consultades per ponderar-ne validesa, insuficiències, credibilitat: ps. 13, 395, 407, 412, 427, 429, 434, 463, 497, 516, 748-749, 753, 812, 868, 880, 890).

El que, de tot plegat, en dedueix, ben a la contra de valors fins ara ferriament establerts, és que allò vist tradicionalment com l'inici d'una represa «nacional» catalana, més aviat va ser-ne ara així com un cant del cigne (ps. 397, 423). Ja que és des de Catalunya, i en bona part obra de catalans (ps. 397, 488, 498), que es va forjar, d'acord amb el gradual desenvolupament industrial modern d'aquesta (per

* Tot autor té menester d'un corrector. El mateix Fabra en tenia un: Emili Guanyavents. El corrector d'un llibre d'aquesta magnitud —altrament escrit amb trets d'insolència amena que el fan molt llegidor— hauria d'haver detectat castellanismes innecessaris: «fundició» (p. 736) per *foneria*, «torpeses» (p. 741) per *malapteses*; adaptacions gal·licitzants: «afermiment» (p. 232), «recrutament» (p. 402); errors ortogràfics: «rastallera» (p. 428), «ribets» (p. 555), «plomífer» (ps. 692, 860), «poguem» (p. 856), «prosselititzadora» (p. 869). També s'hauria d'haver malfiat d'un «internalitzar» (p. 488) que, en català, no deriva de cap *internal*, sinó d'*interior* i, doncs, que dóna *interioritzar*. I, encara, ensumar cert tuf d'anglicisme en l'expressió figurada «llençar l'esponja» (ps. 470, 558), calc de l'anglès *throw in the sponge*, i a la qual correspondria en català més aviat *llençar* (o *tirar*, però aquesta és ja una altra història) la *tovallola*.

relació amb la resta de regions espanyoles, prou més endarrerides en tots aspectes), el nacionalisme espanyol (ps. 13, 152). Al qual aquells prohoms principatins de les dècades primerenques i centrals del XIX no van dubtar a sacrificar tota possible vel·leïtat diguem-ne catalanista (p. 417) que pogués interferir en el bastiment d'una nació que no podia ser altra, segons ells, que Espanya (p. 689; almenys segons ha anat essent compresa aquesta cada cop més d'ençà com a mínim la guerra dita de la *independència*, p. 207).

És llavors, doncs, que es consuma la diglòssia (ps. 287, 291, 554). Que es consolida el terme de *nació* per referir-se a Espanya com a entitat geopolítica (p. 814; la que certs patriotes d'avui s'entesten a designar, contra tota lògica i evidència, amb la perífrasi, sovint falsejadora, si no directament absurda, d'«Estat espanyol»). Mentre que es reserva el terme de *país* per al «pur sentiment espontani, no dictat per consideracions ètico-polítiques» (p. 902). És també llavors que el nacionalisme genera el regionalisme (p. 754), com igualment és aquell qui «dicta» quina ha de ser la «llengua pròpia» (p. 286; aquí, per cert, no hauria estat de més remetre a qui ja va especificar oportunament aquesta dialèctica: Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, 1983).

Amb la seva aportació, certament, Marfany, atesa la consistència de la recerca desplegada, obliga a un replantejament a fons de la història política i cultural de Catalunya. L'han precedit (cap teorització, per capgiradora que pugui semblar o ser, no sorgeix *ex nihilo*), en incipient i anàleg sentit, des dels àmbits d'estudi respectius, potser més genèrics, autors tan solvents com Fontana: *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, 1988: en esp. ps. 429-447, i com Fradera: *Cultura nacional en una societat dividida. Patriotisme i cultura a Catalunya (1838-1868)*, 1992: pàssim, els quals Marfany cita degudament. En tot cas, és entre historiadors tots ells que transcorre el joc.

Hi ha, però, d'altres possibles precursors de la reinterpretació brindada per Marfany. Adduïbles aquí no pas a retret de mancança per part d'aquesta, sinó més aviat a tall de completió arrodonidora seva.

Dos ho són des del que bé podríem considerar assagisme *lato sensu*. Separats en el temps per un lapse de pràcticament quatre segles. Però coincidents en un precepte vertebrador ja de sempre de l'afirmació tradicional de la identitat catalana: la impugnació duta a terme del castellanisme assimilista, feta des de l'assumpció d'una espanyolitat englobadora que exclou la menor temptació secessionista. N'és un Cristòfor Despuig. Que, al segon dels seus sis *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* ([1557]), es prodiga a un tal propòsit en termes inequívocs (ed. de 2011, ps. 65-66, 73-74). L'altre, el de Maurici Serrahima, que en el seu compendi nuclear del catalanisme històric, *Mentrestant* ([1947]), desestima amb contundència rotunda, qualificant-lo de «monstruosa quintaessència del localisme» (ed. de 2014, p. 69), el «separatisme». Una constant en què es mouen perfectament, pesi a qui pesi avui, els protagonistes decimonònics en què centra la seva atenció Marfany (ps. 163, 410, 471). El qual no pot per menys d'admetre que aquests topaven ahir, com avui tants altres, amb un «centralisme [...] que no perdona res, aquell

que no tolera ni tan sols les inofensives variacions regionals» (p. 598) (vegeu-ne un exemple recent en la biografia, ressenyada en aquest mateix número de LLENGUA & LITERATURA, de Javier Varela Tortajada sobre Eugeni d'Ors).

Dos altres, ja en la nostra immediata coetaneïtat, són igualment portables aquí a col·lació. Extrets del pensament sociolingüístic més lúcid i combatiu. N'és un el constituït per la tan curta com incisiva «Història de la llengua catalana» (a *Canigó*, 19/26-3-1983, ps. 28-31; recollida després enlloc més?) de Lluís Vicent Aracil. En la qual llegim, a tall d'afirmacions categòriques, hipòtesis que prou s'encarrega ara de corroborar l'estudi de Marfany. Com ara que: «la situació minoritària actual del català data precisament dels temps gloriosos de la Renaixença i el regionalisme» (p. 28); o que: «la Renaixença va donar el català per perdut i es va preocupar de conservar-lo simbòlicament com una antigalla folklòrica de valor sentimental i erudit» (p. 31); i encara: «la promoció efectiva del català com a idioma modern en peu d'igualtat amb els idiomes "normals" o "civilitzats" va progressar justament contra les expectatives i els desitjos dels patriarques de la Renaixença» (p. 31). El mateix franc tirador Aracil, des de la transmissió oral (fixada i publicada després enlloc?), aventurava, per aquelles mateixes dates, que si hagués reeixit la I República espanyola (la d'Estanislau Figueras, Pi i Margall...), ja faria anys i panys que aquí tothom parlaria en castellà.

L'altre precursor a invocar, en la mesura que, a propòsit sobretot del cas valencià, anticipa, raonadament, el que ara Marfany posa en erudit relleu, és Rafael Lluís Ninyoles. Autor com a mínim de dos estudis de referència obligada: *Conflicte lingüístic valencià* (1969) i *Idioma i prejudici* (1971 i 1975). Bàsics per entendre en la seva complexitat conceptes com un dels que més utilitza Marfany, el de diglòssia, o d'altres que hi són implícitament latents, com ara el d'idealització compensatòria, i sense oblidar tampoc el mateix de Renaixença (1969: 117-123).

(En aquests dos últims aspectes, valgui aquí remetre a un breu apunt publicat a *Ressò de Ponent*, el gener de 1988, on, sota el títol, presumiblement subscribible per Marfany, de «La Renaixença o l'inici d'una singular paradoxa», s'esbossava tot allò que aquesta, i la sacralització que se n'ha fet, tenien i tenen d'*Ersatz*, o sigui, en aquest cas, de compensació sublimatòria, a través de les belles lletres, per la renúncia als usos funcionals de l'idioma.)

Prevé reiteradament Marfany, des de la forçosa obvietat, de les fal·làcies de l'anacronisme (ps. 404, 406, 432), en l'ordre, per exemple, de cometre «l'error de presumir que les referències històriques tenen un sentit i un valor objectius i immutables i, doncs, que una al·lusió a un mite del nostre passat implicava per als catalans de la primera meitat del vuit-cents el mateix que implica o pot implicar per a nosaltres» (p. 469); o, també, en el de voler detectar mostres de «protocatalanisme» (ps. 555-556) on no hi hauria sinó manifestacions de «patriotisme antiquari» (p. 545) o d'«antiquarisme provincial» (p. 550); de *mentalité d'Ancien Régime* encore, en definitiva (ps. 164, 169).

Ara: com que aquest és un país (o una *Nación*) on la història no és que es repeteixi, sinó que, feta com sembla ser d'un cagaferro eleàtic, simplement no can-

via, o que, si ho fa, és només des d'un heraclitisme més parençós i epidèrmic que altra cosa, s'imposa la temptació («presentista»?), per il·lustrar-ho amb tres possibles exemples, de si creure que: *a)* les raons que duen a l'edició sumptuària de la *Crònica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades a partir del 1829 (ps. 558-562) no són transferibles fil per randa a les que van dur, a partir del 1923, i fins als nostres dies, a la creació i la prossecució de la Fundació Bernat Metge; *b)* la inauguració del primer ferrocarril d'Espanya entre Barcelona i Mataró (1846) i la del Liceu (1847) no s'erigeixen en efemèrides de l'exaltació de Barcelona com «la segunda capital de España» (p. 613), predecessores, doncs, del magne sidral olímpic de 1992, sobreixit d'una espanyolitat ben en la línia de la que arrenca durant el període aquí objecte d'estudi; *c)* els retrets des de la Catalunya decimonònica a «un Estat incapaç d'assumir les seves responsabilitats respecte del desenvolupament econòmic del país, molt particularment en el terreny de la creació de les imprescindibles infraestructures» (p. 857) no presenten remarcables similituds amb els actuals greuges derivats de la no construcció per part de l'Estat de l'anomenat corredor mediterrani.

Marfany acaba la seva recerca (tant de bo perseveri en una d'ulterior!) en aquell punt històric on, ves, una nova dinàmica va entrar en escena i sobre la qual ell es limita a demanar-se: «en quin moment, com i per què un sector de la intel·lectualitat catalana [...] va deixar de reconèixer-se en la identitat espanyola» (p. 17).

Aquella dinàmica que, contra tot pronòstic, va fer possible el fet que «els sectors hegemònics de la societat catalana [...], a diferència del que solia passar arreu en els casos de patuesització, no van abandonar mai la pràctica d'usar la llengua pròpia com a vehicle habitual de comunicació a la vida domèstica i social, tret de les situacions més formals» (ps. 756-757).

Se n'admira llavors Marfany. I ho fa potser perquè està massa convençut, com diu tot seguit, que «la llengua era un factor menys que secundari en el desenvolupament de la ideologia regionalista»; ja que, sempre segons ell, la força i la singularitat d'aquesta fóra exclusivament «la “defensa de la indústria nacional”».» (p. 757).

Una asseveració, aquesta, que peca com a mínim, en bona lògica marxista, de mecanicista. O sigui, de secundarització excessiva del fet supraestructural (la llengua) en relació amb l'infraestructural (l'econòmic). I que no basta, per tant, a explicar, des de l'altra banda de l'espectre, el fet que, com altrament reconeix el mateix Marfany, la llengua fos «el principal factor del generalitzat sentiment d'hostilitat dels altres espanyols envers els catalans» (p. 756) i que, encara avui, la pervivència de la llengua entre els catalans «no els era —no ens és— perdonat pels altres espanyols» (p. 293).

(Com igualment, sempre des de la mateixa lògica, pecava, de psicologista, l'atribució que feia Marfany de la persistència parlada de la llengua al fet de ser els catalans «cabuts», dins íd., *La llengua maltractada*, 2001, p. 486.)

Objeccions menors com aquestes del tot a banda, ens trobem aquí davant una recerca de primeríssima magnitud: suggerent, estimulant, instructiva. Que fa

bona un cop més l'observació de Kurt Lewin citada per Ninyoles: res més pràctic que una bona teoria.

La que ha d'ajudar a fressar el camí ja assenyalat per Aracil en l'article abans citat: «La clarificació i la construcció hauran de ser polèmiques —i no pas solament contra les insídies de l'exterior, sinó també i en primer lloc contra les traves internes d'una societat que no pot mantenir-se en suspens entre un passat mític i un futur il·lusori» (p. 31).

MARTÍNEZ GRIMALT, Joan Tomàs: *El conflicte social en el teatre català del tombant de segle (1890-1909). Identitat de classe, moral social i debat polític*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016, «Textos i Estudis de Cultura Catalana», 208.

CARLES CABRERA VILLALONGA

STEI-i

carlescaberavillalonga@gmail.com

Fixem-nos d'entrada en la coberta de Miquel Albertí. A la dreta, hi surt un empresari amb bigoti, gavardina, copalta i gaiato amagant la màscara del riure mentre l'obrer amb gorra, granota i espadnyes duu posada la del plor. Són el binomi de personatges que conformaran aquest llibre que encara no hem encetat i que és obra de Joan Tomàs Martínez (Palma, 1984), que hi va consagrar els anys de recerca de la seva tesi doctoral. L'autor ja havia fet alguns temptejos previs sobre el gènere, com ara la tesina de doctorat presentada a la mateixa Universitat Autònoma de Barcelona intitulada *El teatre a les societats particulars de Barcelona durant els anys de la Primera Guerra Mundial (1914-1918): El CADCI i l'Ateneu Obrer del districte II*.

Quan hom cerqui *El conflicte social en el teatre català del tombant de segle (1890-1909)* en algun catàleg bibliotecari per paraula clau sens dubte és «conflicte» el mot que hi haurà d'introduir. És per això que en manlleua la definició de l'Alcover-Moll i l'estampa a l'assaig just abans de començar a parlar del tema que ens ocupa. Altres termes rellevants serien el de «social» i el de «teatre», però no continuare perquè sembla que us estigui donant el títol amb comptagotes...

Llicenciat en Història per l'Autònoma, màster en Història Comparada i ara doctor en Arts Escèniques per la mateixa universitat, Martínez emprèn una recerca transversal (literària i social, política al capdavant) per aquesta formació plural que arrossega. Aquesta transversalitat ha sabut imprimir un caire particular al volum que és prou palès al llarg de la lectura i que és un dels aspectes més interessants i destacables del text que comentem. Hi pretén d'abastar des de les humanitats fins a les ciències socials per elaborar una història social del teatre circumscrita a les dues dècades concretes del període modernista (1890-1909), perquè